

Miesto a postavenie tvorby krajiny z hľadiska ochrany prírody

Prvou ucelenou právnou normou o ochrane prírody na území Slovenska bol zákon Slovenskej národnej rady č. 1/1955 Zb. o štátnej ochrane prírody. Tento zákon už v úvodnom ustanovení hovorí: *Prírodu ako životné prostredie pracujúcich, jej bohatstvo a estetický vzhľad krajiny naše ľudovo-demokratické zriadenie chráni, aby tieto hodnoty trvalo slúžili na uspokojovanie hospodárskych, všeobecne kultúrnych, estetických a zdravotných potrieb nášho ľudu, a tým prispievali k stálemu vzostupu jeho hmotnej i kultúrnej úrovně.* Tento zákon vznikol v období, keď sa k ochrane prírody neprístupovalo komplexným, systémovým spôsobom v celej šírke, ako sa to robí teraz. Žiaľ, i dnes verejnosť chápe problematiku ochrany prírody často zjednodušene, ako ochranu vybraných druhov rastlín a živočíchov a formálnu ochranu určitých území. Avšak pri hlbšej analýze citovaného zákona musíme konštatovať, že toto ustanovenie obsahuje komplexný systémový prístup k ochrane prírody. Je to obsiahnuté vo vyjadrení "príroda ako životné prostredie, ako aj bohatstvo a estetický vzhľad krajiny". Ak totiž začneme pracovať s týmito pojmami z hľadiska odborného, okamžite je nám jasné, o aký komplex problematiky ide. Už len samotné definovanie pojmov **životné prostredie** a **krajina** je vzhľadom na dotknutý komplex problémov, javov, resp. fenoménov také náročné, že stovka autorov je schopná sformulovať sto rôznych definícií bez toho, aby sme mohli ktorejkoľvek vyčítať nesprávnosť.

Pri skúmaní vzťahov medzi životným prostredím a krajinou veľmi rýchlo dospejeme k poznaniu, že ide o jeden a ten istý fenomén, odlišujúci sa len uhlom pohľadu. Krajinou rozumieme *ľubovoľne veľký výsek geosféry alebo hmotný, priestoročasový systém prírodných a socioekonomických prokov na zemskom povrchu, v ktorom sa uskutočňujú fyzikálne, chemické, biologické a spoločenské procesy.* Ak sa však na túto istú krajinu pozrieme z hľadiska záujmov a nárokov živých organizmov, chápeme ju už ako životné prostredie. Do tejto hry pojmov vstupuje ešte pojem ďalší, a to **prírodné prostredie**, resp. **príroda**. I keď zákon z r. 1955 veľmi múdro hovorí o prírode ako o životnom prostredí pracujúcich – teda nielen o prostredí pre rastlinstvo a živočíšstvo, ale aj pre človeka, pojem prírodné prostredie často i odborná verejnosť chápe veľmi nesprávne ako prostredie pre divé, prírodné formy organizmov. V komplexe antropocentricky ponímanej problematiky životného prostredia sa prírodné prostredie vyčleňuje na okraj, ako

posledné v poradí, za zložkami životného prostredia.

Bohužiaľ, obe interpretácie sú ak nie nesprávne, tak prinajmenšom nepresné. V zásade môžeme totiž povedať, že prírodné a životné prostredie je jedno a to isté. K vymedzeniu rozdielov medzi nimi môže prísť až vo chvíli, keď pod životným prostredím začneme rozumieť životné prostredie človeka. To potom zväčša ohraničujeme predovšetkým pozmenenou, resp. umelou krajinou, vytvorenou bezprostredne človekom. Subjektívne ju však v našom ponímaní zužujeme len na miesta nášho najčastejšieho pobytu – sídla, zhmotnené v objektoch vytvárajúcich pracovné a obytné prostredie spájaných všetkými potrebnými infraštruktúrami. Niekedy toto prostredie rozšírime ešte o prostredie rekreačné, zhmotnené v parkoch, záhradách, rekreačných zariadeniach a podobne. Na poli, v láne obilia či iných plodín, sa už necítíme ako vo svojom životnom prostredí.

A v lese sme už úplnými cudzincami, pričom ho chápeme ako prostredie prírodné. Ak máme odvahu vymedziť svoje životné prostredie ako miesto nášho najčastejšieho výskytu, potom životné prostredie človeka a príroda sú dve vzájomne sa neprelnajúce časti biosféry. Skutočnosť, že kolobehom látok a energie je aj človek zapojený do celej biosféry, len dokazuje, že jediný správny prístup je chápať životné prostredie totožne s prostredím prírodným. Pozmenená, pretvorená príroda či krajina stále ostáva prírodou a krajinou. Stále v nej platia prírodné zákonitosti a procesy, len vkladom energie udržiavané na určitom stupni vývoja či v určitom stave. Po zastavení tohto vkladu energie nastupujú opäť v plnej miere prírodné procesy, ktorých výsledkom je po určitom čase opäť vznik prírodnej krajiny.

Konferencia UNESCO r. 1967 definovala životné prostredie človeka ako *tú časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnej interakcii (spolupôsobení), t. j., ktorú používa, ovplyvňuje a prispôbuje sa jej.* Vzhľadom na skutočnosť, že na Zemi neexistuje prírodné prostredie, ktoré by človek neovplyvňoval, resp. nejakým spôsobom s ním neinteragoval, môžeme voľne sformulovať tézu, že prírodné prostredie je životným prostredím organizmov vrátane človeka, pričom predstavuje krajinu, v ktorých tieto organizmy vrátane človeka žijú. Toto prostredie môže byť činnosťou organizmov dočasne pretvorené, vytvárajúce špecifické podmienky, charakterizované napr. ako pracovné, obytné, resp. iné prostredie.

Rozsiahle komplexy lesov s enklávami lúčnych porastov vytvárajú hodnoty významné z hľadiska ochrany prírody, ale aj rekreačného

Z tohto všetkého vyplýva, že:

- nie je možné oddeliť ochranu prírody od ochrany krajiny,
- ak hovoríme o ochrane prírody, hovoríme i o ochrane krajiny,
- živá príroda je krajina, v ktorej žijú organizmy, pričom krajina je ich životným prostredím,
- ochrana zložiek životného prostredia je súčasťou ochrany prírody,
- účelom ochrany prírody je chrániť prírodu a krajinu ako životné prostredie a životný priestor organizmov vrátane človeka.

Z hľadiska odborného i z hľadiska filozofie ochrany prírody je teda jasné miesto a postavenie ochrany krajiny v ochrane prírody. Presné pravidlá, ktorých súčasťou je i určenie kompetencií v oblasti ochrany prírody, stanovujú predpisy. V súvislosti s tým konštatujeme, že zákony sú odrazom stavu poznania a ochoty či uvedomenia si potreby premietnuť toto poznanie do všeobecne záväzných pravidiel – čiže do právnych noriem. Už spomínaný zákon č. 1/1955 dostatočne jasne poníma súvislosti ochrany prírody a krajiny. Podľa neho predmetom ochrany sú okrem iného územia, čo je v podstate krajina. Chránenými územiami sú národné parky, chránené krajinné oblasti, prírodné rezervácie a pod., čo je opäť krajina. Nový zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny z hľadiska chápania vzťahu príroda – krajina neprinesol nič nové. Nové sú len nástroje uvedené v ňom a rozšírenie názvu o pojem krajina, čo ale (ako sme už naznačili) nie je rozšírenie ochrany prírody o nový fenomén, ktorý by pôvodne ochrana prírody nemala v kompetencii.

Samozrejme, zákon jednoznačne vymedzuje kompetencie, ktoré možno v úseku ochrany krajiny vo vzťahu k prírode vykonávať. Inak povedané, súčasťou ochrany prírody je i ochrana krajiny, pričom zákonom nepokryté časti ochrany či starostlivosti o krajinu sú reálnym priestorom na vyplnenie inou právnou normou. Tá však nemôže byť normou komplexnou, pod ktorú by spadala i tá časť zákona o ochrane prírody a krajiny, zaoberajúca sa ochranou krajiny. Takto ponímaná hierarchia je totiž obrátená naopak, podobne, ako chápanie nadradenosti životného prostredia človeka nad prostredím prírodným.

Ako chápe tvorbu krajiny zákon o ochrane prírody a krajiny?

Zákon NR SR č. 287/1994 Z. z.

o ochrane prírody a krajiny už v úvodných ustanoveniach hovorí o vzťahu ku krajine:

- § 1: "Účelom tohto zákona je prispieť k zachovaniu rozmanitosti podmienok a foriem života na Zemi, utvárať podmienky na trvalé udržiavanie, obnovovanie a racionálne využívanie prírodných zdrojov, záchranu prírodného dedičstva, charakteristického vzhľadu krajiny a na dosiahnutie ekologickej stability."

- § 2, ods. 2: "Ochranou prírody a krajiny sa podľa zákona rozumie predchádzanie a obmedzenie zásahov, ktoré ohrozujú, poškodzujú alebo ničia podmienky a formy života, prírodné dedičstvo, vzhľad krajiny, znižujú jej ekologickú stabilitu, ako aj odstraňovanie následkov týchto zásahov."

Zákon ustanovuje päť stupňov územnej ochrany, pričom so zvyšujúcim stupňom sa sprísňujú podmienky limitujúce zásahy do krajiny. Ďalej zákon zaviedol dva nové inštitúty – *inštitút vyjadrenia* a *inštitút súhlasu* orgánu ochrany prírody a krajiny.

Vyjadrenie je potrebné ku všetkým rozhodnutiam iných orgánov štátnej správy (napr. štátnej stavebnej správy), ktorými môžu byť dotknuté záujmy ochrany prírody a krajiny chránené zákonom. Napríklad k územnému rozhodnutiu, stavebnému povoleniu, povoleniu na vykonávanie banskej činnosti a činnosti vykonávanej bankským spôsobom, k povoleniu alebo nariadeniu pozemkových úprav, odlesňovaniu pozemkov a výstavbe lesných ciest, povoleniu na výstavbu vodohospodárskych diel a pod., uvedeným v § 9.

Súhlas orgánu ochrany prírody a krajiny je potrebný k taxatívne vymenovaným činnostiam. Tie sú odstupňo-

vané podľa stupňov ochrany. V 4. a 5. stupni ochrany platia najprísnejšie podmienky. Tu sú taxatívne vymenované zákazy. Súhlas sa tu vyžaduje na tie činnosti, ktoré nie sú zakázané.

Nástroje na ovplyvňovanie negatívnych javov v krajine sú podľa tohto zákona najúčinnnejšie práve v 4. a 5. stupni. Problémom ostáva absencia reálnych nástrojov na uplatnenie úvodných ustanovení zákona vo vzťahu ku krajine. Najciteľnejšie je to v územiach s 2. a 3. stupňom ochrany, kde pri snahe zabrániť nevhodnej výstavbe objektov z hľadiska ich architektonického riešenia a umiestnenia do prostredia sa môže orgán ochrany prírody a krajiny pri vyjadrení či súhlase odvolávať len na narušenie vzhľadu krajiny. Tu však v konaní nastupuje silne uplatňovaný argument odbornej spôsobilosti zo strany projektantov, ktorého výsledkom je často realizácia zaujímavej, resp. estetickéj stavby, ale nevhodne, neesteticky umiestnenej. Dôkazov nájdeme v našej krajine stovky. Ešte častejšie sa však stretávame so stavbami neestetickými, ktorých prítomnosť v krajine na dlhé roky znehodnocuje jej vzhľad. Zákon o ochrane prírody a krajiny nedáva do rúk správy chráneného územia ani orgánu ochrany prírody a krajiny dostatočné nástroje na zabránenie nevhodnej výstavbe, a tým znehodnocovaniu vzhľadu krajiny. Žiaľ, práve organizácie ochrany prírody boli desaťročia jediné, ktoré sa nevhodnej výstavbe snažili zabrániť. V súčasnosti pripravovaný nový zákon o kultúrnych pamiatkach a krajine by za

podmienky dobrého zvládnutia mohol vytvoriť nové účinné nástroje na elimináciu nevhodnej výstavby. Znamená to ale vytvoriť účinný doplnkový mechanizmus k zákonu NR SR č. 287/1994 o ochrane prírody a krajiny. Výsledok takéhoto prístupu by nepochybne priniesol všeobecný prospech. Zvýšenie atraktívnosti krajiny znehodnotenej nevhodnou zástavbou so zázemím v krásnom kvalitnom prírodnom prostredí je reálnym predpokladom vhodného rozvoja aktivít cestovného ruchu, a tým i zlepšenia životných podmienok obyvateľstva. Vhodná tvorba krajiny v súčinnosti s jej účinnou ochranou sú ideálne nástroje na dosiahnutie cieľov ochrany prírody. Takého riešenie predstavuje model trvalo udržateľného využívania potenciálu krajiny.

Problematika ochrany prírody a krajiny si vyžaduje riešenie "multidisciplinárne". Ochrana prírody v tomto procese tvorí jeho súčasť a zároveň predstavuje základnú filozofiu prístupu ku krajine.

Ján Zuskin

RNDr. Ján Zuskin (1963), generálny riaditeľ sekcie ochrany prírody a krajiny, posudzovania vplyvov na životné prostredie a medziodvetvových vzťahov, Ministerstvo životného prostredia SR, Nám. L. Štúra 1, 812 35 Bratislava
E-mail: zacharova@hotmail.com

Ekológia a environmentalistika z iného pohľadu

Aj keď sa o obsahu študijných a vedných odborov ekológia a environmentalistika viackrát diskutovalo na rôznych úrovniach, ich medziodborový a prierezový charakter bude vyžadovať dlhodobé spresňovanie, zjednocovanie a širšie akceptovanie zainteresovanými inštitúciami a verejnosťou. Predkladám do diskusie možno trochu iný pohľad na problém, ako sa doteraz najčastejšie prezentoval.

Problém obsahu a hraníc pôsobnosti týchto dvoch odborov sťažuje aj terminologická nejednotnosť (Klinda, 1995). Na potvrdenie domácej a celosvetovej terminologickej nejednoznačnosti všetkých dotknutých pojmov – ekológia, ekologický, environmentalistika, environmentálny – úplne postačí, ak si prečítame názvy a obsahy zopár vedeckých a odborných časopisov, v ktorých sa tieto termíny používajú.

V rámci etablovania sa nových študijných odborov je ešte mnoho otvorených otázok, najmä pri definovaní a štruktúrovaní predmetu **environmentalistika**. Nemalo by nás to prekvapovať a ani oberať o chuť diskutovať o tejto problematike. Kedysi tiež vzbudzovalo údiv, keď sa popri klasickej fyzikálnej chémii začala formovať chemická fyzika. Už len z tohto pohľadu je definovanie a koncepcné rozpracovanie jedného z prúdov štúdia životného prostredia **environmentálnej ekológie** (Ružička, 1997) pozoruhodné. Myslím, že treba zaželať veľa úspechov rozvíjaniu tejto oblasti ekológie, čo môže byť len na prospech vedy a praxe životného prostredia.

Environmentalistika je pojem v zahraničnej literatúre sám o sebe neobvyklý. Najčastejšie sa stretávame so zloženiami typu – Environmental Science(s). Pre ďalšie úvahy môže byť zaujímavé, čo sa tým chápe. V zahraničí